

MSc OBRADOVIĆ, Nenad

· Belgrádi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelem Tanszék
· obradovicnenad93@gmail.com

A TITOKZATOS FEKETE EMBER ÉLETRAJZA

Стојковски, Борис: Цар Јован Ненад, живот, дело и наслеђе Црног Човека. Српски институт, Будимпешта, 2018.

(Stojkovski, Boris: Jovan Nenad cár, a Fekete Ember élete, műve és hagyatéka. Szerb Intézet, Budapest, 2018)

Boris Stojkovski, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történelem Tanszékének docense, különböző pályázatokon belül végzett több éves kutatásainak eredményeit tárta fel a tudományos nyilvánosság előtt e tömör címmel. Áttekintve a könyv felépítését világossá válik, hogy a szerző a kronológiai szempontokat tartotta szem előtt, amikor közölte eredményeit, előtte bevezetve az olvasót a témába.

Az *Előszó* után, amelyben a könyv írója háláját fejezi ki azok iránt, akik segítettek a munkában, következik a *Bevezetés*, amelyben szó esik a kutatási eredmények publikálásának céljairól. A fejezet, amelynek címe: *Mit tudunk Jovan Nenad cárról? Forrás és történetírási áttekintés*, az olvasónak bemutatja a kutatásban használt forrásanyagot és irodalmat. A következő: *A három részre szakadt ország. Magyarország Mohács után* című fejezet széles képet mutat az előzményekről és a korról, amelyben aktív szerepe volt Jovan Nenadnak és mozgalmának. A következő (több kisebb részből álló) fejezet – *Történelmi keretek* címmel – a Fekete Ember megjelenését hivatott bemutatni (*A történelmi színpadra lépés*), származását és nevét (*Származás és név*), mozgalmának politikai és hadi működését (*Három tűz között*) és halálát (*Vég*). Ismertette a politika és hadtörténelem mozzanatait, Stojkovski áttér a következő fejezetben (*Emberek és ideológia*) a mozgalom főbb résztvevői életútjának rekonstruálására és bemutatására (*Jovan Nenad cár mozgalmának ismert személyei*). Ezek után kitér a mozgalom összetételére (*Etnikai összetétel*), szembe szállva az eddigi tévhitekkel. Befejezésül a mozgalom ideológiájának ismert részeiről és azoknak valószínű forrásairól olvashatunk. Mivel a Fekete Ember az utókor embereire is nagy hatással volt, a szerző a könyv egy részét Jovan Nenad cár szabadkai szoboremelé-

sének szentelte, foglalkozva ennek politikai és ideológiai elemeivel (*Négy évszázaddal később. Jovan Nenad cár utóélete*). Továbbá, kimerítve ezeket a hatásokat, Stojkovski bemutatta Jovan Nenad megítélését a szerb és magyar szépirodalomban és publicisztikában, röviden bemutatva azokat a műveket, amelyekben felbukkan (*Jovan Nenad cár és kora a szépirodalomban és publicisztikában*). A könyv zárásaként a szerző csatolt hozzá magyar és angol nyelvű összefoglalókat, képes és térképes mellékleteket.

Kezdetnek rámutatnék egy életrajz megírásának és a középkor kutatásának nehézségeire és ellentmondásaira, és arra, hogy a biográfia a mai történelemtudományban nemritkán ellenzés tárgyává válik (НИРКОВИЋ; ТОИИ). Ember nélkül nincs történelem, hiszen ő formálta és teremtette mindazt, ami múlttá vált. Az egyén a létezés alapeleme (MITROVIĆ). A múlt felismerését célzó kutatások hordozója – tehát a történész – is ember. Nem létezik viszont olyan ember, aki egymaga létezik vagy létezett, környezet nélkül, a korán kívül. Mindezek egyénre gyakorolt hatása (gondolunk itt a gondolkodásmenetre, életfelfogásra, mások megítélésére, értékrendre stb.) a XX. század elejétől a történészek látókörébe került. Azóta pedig a módszertan fejlesztésével és multidiszciplináris kutatással ezek forrásértékének kiaknázására törekednek (BERK; ФЕБП). Tehát egy életrajznak ki kell mutatnia a kutatót egyén hatását a korára és az utókorra (hosszú ideig csak az ún. nagy személyek biográfiái voltak elfogadottak), de tiszteletben kell tartsa aényt, miszerint az említett egyén része volt a saját idejének és közösségének, és csak ezekben a keretekben szemlélhető (ТОИИ). A középkor sajátosságai még inkább hangsúlyozzák ennek szükségességét. Szerintünk a következő sorok bebizonyítják, hogy Stojkovski professzor úr könyvében egyaránt megfigyelte Jovan Nenad cár személyének és mozgalmának hatását a kortársakra és az utókorra, de a kor hatásait is a mozgalmora.

Jovan Nenad valószínűleg a szerb történelem egyik legtitokzatosabb figurája. Kevesebb mint egy évig tartó működése ellenére ez a misztikus ember felébresztette a kortársak és az utókor figyelmét, fantáziáját. Ennek ellenére kevés forrás állt a kutató rendelkezésére. A legfontosabbak a diplomáciai források. Ezek pedig hézagosak, hiányosak és kevés hírrel szolgálnak. Nehézséget képezett a kutatásban a tény, hogy ezek a források szétszórtan hevernek Spanyolországtól Romániáig, Angliától Ausztriáig, olyan helyeken, ahová eljutott a Fekete Embernek és mozgalmának a híre. Ezek közül számos nem volt korábban publikálva, sőt bizonyosak ismeretlenek voltak. Konkrétan a szerző felhasználta a bécsi és erdélyi városok (Brassó, Beszterce, Kolozsvár és Nagyszében) levéltáraiban található leveleket, parancsokat és más diplomáciai anyagot, részben Szentkláray, Ivić és mások gyűjtésén keresztül. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár forrásanyaga is elkerülhetet-

len volt a téma kimerítésében. Helyet kapott az angol küldött John Wallop levelezése, egy eddig szinte ismeretlen spanyol forrás is a *Real Academia de la Historia* gyűjteményéből és még egy Frangepán Kristóf glagolita betűkkel írt levele. Amikor szó esik a Fekete Ember visszhangjáról a közelmúltban, a szerző felhasználta a Szabadkai Történelmi Levéltár anyagait. Másik fontos forráscsoport az elbeszélte források. Ezek értéke a történetírásban vitathatatlan, és tovább nő abban az esetben, ha az állításokat ellenőrizni lehet a diplomáciai anyagban. Másrészt az elbeszélő források értéke függ az író személyétől, tanultságától, tendenciáitól, az események közelségétől, ahogy az már általánosan ismeretes. A Jovan Nenad cár mozgalmáról beszámoló számos érdekes adatot jegyeztek fel. Ezek adatai sokfélék, de nem mindig helytállóak és pontosak. Fontos hangsúlyozni, a szerző nem ellenőrizhette mindig az elbeszélő források híreit diplomáciai iratokkal. Ezért összevetette az ezekben szereplő információkat, és a forrásszöveg minősége alapján következtetett, de nem bocsátkozott találgatásokba. Stojkovski figyelmesen elemezte az írók személyét, közelségét az eseményekhez (időben és térben), tanultságukat, felfogásaikat és más releváns adatokat. Az elbeszélte források között kiemelt helyet kapott Szerémi György, Szapolyai János káplánja, akinek műve minden hiányossága ellenére rendkívül fontos adatokat nyújt a Fekete Ember haláláról és ütközeteiről, az eseményeket nemritkán szemtanúként látta. A mozgalomról negatívan író Zermegh János műve az utókorra gyakorolt hatása és más forrásokkal egybehangzó adatai miatt szintén fontos helyet kapott a kutatásban. Kisebb-nagyobb jelentőségű adatokat talált a szerző Istvánffy Miklós, Révay Péter, Marino Sanuto, Bostan Efendi, Ostermeyer Jeromos és mások írásaiban.

Az elért eredmények a történelemtudományban sohasem véglegesek. Ezért a szerző ismerteti a szerb, a magyar, a román és más kutatóknak a témában eddig elért eredményeit. Kiemelnénk, hogy a források tükrében hibásnak bizonyuló korábbi következtetések tisztázása külön jelentős. Ebben a témában számos hibát és tévhitet kellett a szerzőnek legyűrnie, és újraértékelnie sok, mára már tényként kezelt adatot. Például átértékelte Szabadka szerepét a mozgalomban, vagy a mozgalom hadainak természetét.

Nem elszigetelten tekintett azokra az adatokra, amelyek biztos támpontokat nyújtanak a Fekete Ember életének felvázolásához. A Mohács előtti, és főleg a vereség utáni időszak bizonytalan és kaotikus volt, egy kibontakozó polgárháború viharában, a három részre szakadt országban. Ebben az időben rövid időre felcsillant Jovan Nenad karizmatikus személye. Hangsúlyozni szeretnénk: a könyv nem csupán életrajz – habár a Fekete Ember élete, a származástól a halálig, alkotja e könyv érdeklődésének alapját –, hanem Jovan Nenad cár mozgalmának története is. Ezért nézetünk szerint ez

a monográfia részben adalék a szerb és a magyar nép nemzeti történetének kutatásához is. A szomszédos népek kapcsolatainak vizsgálása kiemelkedő helyet bír a tudományban. Elvégre, ahogyan az egyén nem maradhat külső hatások nélkül, úgy egy nép sem él elszigetelten. Számos kapcsolaton keresztül egy nép hatott másokra, változva a külső hatások alatt. Ezért az egymásra gyakorolt hatások vizsgálata lehetőséget nyújt a pontosabb önismeretre. Boris Stojkovski könyve tekinthető eszmetörténeti adaléknak is, hiszen foglalkozik Jovan Nenad mozgalmának ideológiájával, amennyire az rekonstruálható, széttagolva azt alapelemeire (várakozás a világ végére az utolsó időkben, a miszticizmus, ill. a korai reformáció hatásai stb.) igyekezve ezek forrásait fellelni a kor hiedelmeiben és tanításaiban. Az eszmetörténet mára már nem újdonság a történészek körében. Az eszmék tanulmányozása részben multidiszciplináris feladatkört ró a kutatóra, amely tapasztalatot és jártasságot követel meg számos tudományágban. Emellett a kutatónak foglalkoznia kell az ember természetének nehezebben megfogható elemeivel, mint például a félelemmel vagy a bűnösség érzésével, amelyek az említett bizonytalan időkben nagy hatást gyakoroltak a mindennapokra, és ezzel a kortársak gondolkodásmenetére (DELIMO). Boris Stojkovski művében az olvasó nyomon követheti a változásokat, amelyek által a mozgalom végtére is eszközzé lett a két magyar király közötti harcban. Bemutatva Jovan Nenad majd egyéves működését, a szerző megvizsgálta a hadak etnikai összetételét, erejét és természetét. Továbbá ezeknek mozgása és felbukkanásuk alapján a forrásokban a szerző történet-földrajzi vázlatot készített a mozgalom elterjedéséről, amit térképen is bemutatott, valószínűleg először a szerb történetírásban. Helyet kaptak ebben a műben a Fekete Ember legközelebbi munkatársainak életrajzai, a hadvezér Radoslav Čelnik, a kincstartó és nádor Subota Vrlić, Bács várnagya Jovan Dolić, és a mozgalom valószínű ideológusa Literátus Fábián is. A forrásanyag szegényessége ellenére a szerző igyekezett következtetéseket levonni szerepükről és fontosságáról, odafi-gyelve arra, hogy a következtetések ne térjenek át találgatásokba.

Jelenünk megértésének kulcsa sokszor a múltban keresendő: az embert a múltnak ez a tulajdonsága vonzza évszázadok óta. Bár a múlt egy és megváltoztathatatlan, a jelen embere mindig a saját szemszögéből nézi azt – ez része az emberi természetnek. A történész mint tudós tisztában van ezzel a ténnyel, és igyekszik a múltról vázolt képét mentesíteni önmagától és korától; *igyekszik*, leginkább a tényleges forrásokban megőrzött mozzanatokra támaszkodva és hivatkozva. Amikor alapos ismeretek híján és módszertani követelmények nélkül az ember megtagadja nézeteinek felülbírálását, és megkérdőjelezhetetlen örök igazságoknak tekinti azokat, akkor a múlt megmásításáról beszélünk. A történelem során sok *haszonra* lelt az ember a

tényleges múlt jelenhez igazításában, főleg a mindennapi hatalomgyakorlás legalizálásában és indoklásában (TOIII). Nincs ez másképp Jovan Nenad értékelésével sem. Stojkovski műve ennek vonatkozásában újszerű a Jovan Nenaddal kapcsolatos kutatások terén. Elvégre magába foglalja a Fekete Ember *utóéletét*, tehát értékelését az utókor irodalmi és publicisztikai műveiben, és elhelyezését a XX. század ideológia-világában. Különösen fontos kiemelnünk: a szerző igyekszik bemutatni, hogy miképp hatott a kritikai történetírás megalapozóinak nemzeti romantikával átítatott szemlélete e kor felfogására a kultúrában. Külön fejezetet szentelve a Jovan Nenad szabadkai szoboremelésének, a szerző megmutatja, hogyan lett egy XVI. századi mozgalomvezető anakronisztikus részese az új délszláv állam ideológiájának mint a Vajdaság ötletének atyja. Belemerülve a szoborépítés történetébe, Stojkovski példát mutat arra, hogy miképp használhatók jelenkori források egy múltbeli téma feldolgozásakor.

Boris Stojkovski könyve helytörténeti adaléknak is tekinthető, hiszen Szabadka történetének két korszakával is foglalkozik. Ennek az a tény ad jelentőséget, hogy a módszertanilag igényesen megírt helytörténetek száma nem nagy a szerb történelemírásban. Holott ezek jelentősen hozzájárulhatnának a nemzeti történelemkutatás minőségéhez és alaposságához. Zárva írunkat azon az állásponton vagyunk, hogy Boris Stojkovski Jovan Nenadról szóló, módszertanilag helytálló, nyelvezetileg könnyen olvasható és minőségét tekintve kiváló kötete hasznosnak bizonyulhat a hivatásos történészek, egyetemi hallgatók, és a történelem iránt érdeklődők számára egyaránt.

IRODALOM

- BERK, P. 2002. *Istorija i društvena teorija*. Equilibrium, Beograd
- ТИРКОВИЋ, С. 2007. *О историографији и методологији*. Историјски институт, Београд
- DELIMO, Ž. 2003. *Starh na zapadu (od XIV do XVIII veka), osednuti grad*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci–Novi Sad
- ФЕВР, Ј. 2004. *Борба за историју*. Српска књижевна задруга, Београд
- MITROVIĆ A. 1991. *Raspravljanja sa Klio, o istoriji, istroijskoj svesti i istoriografiji*. Svjetlost, Sarajevo
- ТОШ, Ц. 2008. *У трагању за историјом*. Clio, Београд

Beérkezés időpontja: 2019. 07. 17.

Elfogadás időpontja: 2019. 07. 31.

